

В.А.Лаєренов

Чернівецький національний університет

АНТИФАШИСТСЬКА ПОЕМА ҐЕО МІЛЕВА “ВЕРЕСЕНЬ”

Навіть у жорстких умовах тоталітарної системи завжди з’являються високохудожні гуманістичні твори. До таких належить поема Ґ.Мілева “Вересень” – видатне явище в болгарській літературі. Вона присвячена трагічним подіям, свідком яких був поет. У червні 1923 р. в Болгарії стався заколот і владу захопили фашисти. 23 вересня того ж року відбулося загальнонародне антифашистське повстання. Це був перший у світі жорстоко придушений збройний виступ проти фашистів. Болгарські письменники відгукнулись на цю подію своїми творами. Так виникла і згодом сформулась “вереснева література”. У жовтні 1924 р. Ґ.Мілев надрукував у своєму журналі “Пламяк” нову поему, яка стала, за словами Ґ.Бакалова, його “лебединою піснею” [1, 302]. На підставі Закону про захист держави поета засудили на один рік ув’язнення й до штрафу в розмірі 20 тисяч левів. Але, незважаючи на вирок, наступного дня після суду він був заарештований і закатований фашистами.

Поема відразу стала міцною зброєю в антифашистській боротьбі. Актуальність та важливість теми, надзвичайно сильний емоційно-художній вплив твору на читача зробили його дуже популярним. Тому його поширенню не завадили навіть жорстокі переслідування та репресії.

Незабаром поемою зацікавились за межами Болгарії. Вже в 1926р. вона була перекладена й видана в Берліні, а в 1927 р. у Парижі та Празі студентськими товариствами. Американський композитор Антоніо Модареллі 1928 р. за її текстом написав симфонічну поему “Вересень”. Мовою есперанто поема вийшла в 1931 р. окремою книгою. З’явилися переклади російською, іспанською, румунською, китайською та іншими мовами. Ілюстрації до італійського видання зробив Ренато Ґуттузо. Уривки з поеми українською мовою в перекладі Я.Кондри побачили світ у журналі “Вікна” (1923 р., №10) в окупованому Львові. Антологія болгарської поезії (Київ, 1974 р.) подала скорочений її переклад, зроблений П.Тичиною.

Поема “Вересень” стала своєрідним підсумком творчості Ґ.Мілева. В ній відбився весь його публіцистичний та художній досвід, а останній був досить багатий, оскільки поет пройшов складний шлях розвитку. Попередній період його творчості був пов’язаний із символізмом та експресіонізмом, що позитивно позначилось на останньому творі. Поет проявив себе в ньому новатором і спадкоємцем традицій національного епосу та рідної літератури. Його поема часом перегукується з героїчною поезією Д.Чинтулова, Хр.Ботева, І.Вазова, П.Славейкова.

Благотворний вплив на поета мала особиста дружба з Е.Верхарном, поезію якого він перекладав болгарською мовою. Широка перекладацька діяльність, а Ґ.Мілев перекладав також В.Вітмена, П.Верлена, А. де Мюссе, Ґ.Гайне, Р.Демеля, О.Блока, В.Маяковського та багатьох інших, без сумніву, позначалась на його творчості. У роботі над поемою “Вересень” він спирався, зокрема, на досвід О.Блока (окремі нюанси скеровують нас до

поєми “Дванадцять”) та В. Маяковського (поєма “150 000 000) [2, 534]. Вказані твори російських поетів Г.Мілев переклав болгарською.

“Вересень” складається з 12 невеликих розділів, що нагадує структуру блоківського твору. Вони тематично об’єднані трьома головними проблемами, які умовно утворюють три частини поєми.

Перша частина, до якої можна віднести з 1-го по 5-й розділи, присвячена зображенню наростання народного гніву. Експресивні, фрагментарні замальовки створюють широку картину подій, дають уявлення про їх величезний розмах. Загальна атмосфера напруженості відтворюється за допомогою прийому калейдоскопічності: окремі художні деталі та картини швидко пробігають перед читачем. На думку деяких дослідників, Г.Мілев використовує тут принцип кіномонтажу. Взагалі, в 10-20 – ті рр. ХХ ст. монтажні прийоми та форми розроблялись багатьма кінорежисерами в різних країнах (і зокрема в Радянському Союзі) та описувались у літературі. Отже, цілком можливо, що Г.Мілев цікавився цим питанням, адже він був ще й режисером і театральним критиком.

Друга частина (6-11 розділи) розповідає про придушення повстання. Автор відтворює вражаючі картини фашистського терору та героїзму повстанців.

Третя частина (розділ 12) містить впевненість у неминучу перемогу гуманістичних ідей.

Г.Мілев правдиво зобразив соціальний характер повстання як боротьбу народу проти насилля та злиднів:

Народ повстав
з молотком
в руці,
обсипаний сажею, іскрами, шлаком,
з серпами в полях,
люди, здружені по одній ознаці, -
люди чорної праці:
прості, невчені,
з безмовним терпінням...

Слова “молот” і “серп” виступають символами, що вказують на головних учасників руху. Масові образи трудящих є і в інших місцях поєми. У першому розділі, наприклад, йдеться про людей, які прийшли з шахт, заводів, пограбованих сіл. Соціальні риси повстанців підкреслені відповідними епітетами: “обідрані, брудні, насуплені, голодні, виснажені працею, недужі, огрубілі від спеки і стужі”. Говорячи про темність і забитість народу, поет не дорікає йому за це. Винуватцем народних страждань він вважає владу, той устрій, що скалічив життя мільйонів людей. Він пише:

Тисячами ножів
пописаний по кожні,
народ –
затурканий,
принижений,
від старця бідніший, але сильний, -
повстав
із мороку тривожного
свого життя.

Подібно до Маяковського, який для відтворення розмаху боротьби писав у своїй поемі “150 000 000” про те, як “снимались с якорей губернии”, як йшли «миллионы трудящихся, миллионы работающих и служащих...», Г. Мілев змальовує картину країни, наскрізь охопленої повстанням.

Основною особливістю стилю першої частини поеми є героїко-романтичний пафос. Система художніх засобів тут підпорядкована змалюванню розмаху та сили Вересневого повстання. Поет користується яскравими емоційними епітетами (“священна справа, гримляче серце, величавий гнів, бентежні прагнення...”), а також багаторазовим повторенням: “Тисячі вір... тисячі воль... тисячі гнівних сердець... тисячі чорних рук”. Схоже явище бачимо в Маяковського, про якого болгарський поет писав, що він вніс у світову літературу нові тони, яких до нього література не знала. Постійні повторення та перерахування виконують у Г. Мілева певні семантичні функції. Підсилюючи ритмічне звучання поеми, вони створюють романтичну атмосферу наростання народного гніву, а потім драматизму поразки.

Болгарські дослідники відзначають наявність у поемі пародіювання і, навіть, профанування піднесеного, традиційного [4, 323]. Таким чином відкидаються, знищуються попередні ідеали, адже вони не відповідають новій суворій і брутальній дійсності, яку автор викриває й розкладає на непоетичні складові. Помітні тут і ознаки памфлету. Сама структура поеми, її звукова організація та метафорично-образна система мають певне семантичне навантаження. Всі художні деталі, які використовує автор, нагадують “типову деформацію дійсності” в експресіонізмі – наприклад мистецтво Георга Гросса, Жоржа Руо, Лазера Сегала [4, 235]. Але хоча в поемі використані не завжди реалістичні засоби зображення, вона постає художнім полотном, яке вражає своєю експресивністю та емоційною силою впливу на читача. У поемі все підпорядковане цьому завданню. Навіть пейзаж виконує певну функцію, створюючи відповідне тло, на якому відбуваються трагічні події, і на які реагує природа. Подекуди це віддалено нагадує окремі місця з поезії Хр. Ботева:

Есента	<u>Гарванът граци</u> грозно, зловещо,
полетя	псета и вълци вият в полята,
диво разкъсана	<u>старци се молят богу горещо,</u>
в <u>письци</u> , вихър и ноц.	Жените плачат, <u>пишат</u> децата.
Буря изви се	<i>Хр. Ботев</i>
над тъмни балкани	
- мрак и блясък	
и <u>гракащи гарвани</u> ято –	
Кървава пот	
изби по <u>гърба</u> на землята.	

Г. Мілев

Говорячи про певні впливи на Г. Мілева, треба зауважити, що він ніколи й нікого не наслідує буквально, а є цілком оригінальний у своїй творчості. Окремі елементи, які чимось перегукуються з творами інших митців, можна сприймати як змінені ремінісценції, що підкреслюють певну думку. Зокрема, як і у вірші Хр. Ботева “На смерть Василя Левського”, на початку поеми “Вересень” є молитовне звернення до Бога, і висловлюється віра, що він з народом. Лише кривавий розгром повстання фашистською

владою призводить до змушеного відречення. Цим обумовлена й поява єдиного в поемі персонажу попа-розстриги Андрія. Його трагічний образ постає художнім узагальненням борця за свободу, героя, що віддав життя за краще майбутнє. Треба зауважити, що він був реальною історичною особою, яка дійсно брала участь у повстанні. Аналізуючи твір, Д.Марков підкреслив, що “фактом участі попа в повстанні поет стверджував “священну справу грубих чорних рук і побачив в цьому “точки зіткнення з поемою О.Блока “Дванадцять” [5, 266].

Поема просякнута любов’ю до народу й жагучою ненавистю до тиранічної влади, до фашистів. Останніх поет порівнює з куклукскланівцями. Але на цьому він не зупиняється. Він звертається до античності, до гомерівського епосу, до історії релігії й простежує певну послідовність у проявах свавілля, тиранії та насилля. Причому традиційні позитивні герої в Г. Мілева несподівано подані як звичайні деспоти, вбивці: Ахілл – брутальна сила, військовий демон, старий генерал Його Величності царя Агамемнона. Він – герой, запорука порядку й тиші в державі. У нього безліч хрестів, орденів, стрічок... Але за його допомогою зруйнована і спалена Троя. Душа в нього дика й груба, вона не чує плачу матерів. Він загине від проклять і гніву. Його падіння буде ганебним. Це справедлива відплата вбивцеві.

З цієї своєрідної проекції з минулого в сучасне поет робить висновок, що “бич божий посланий богом”. Тому він звертається послідовно до всіх вседержителів – Зевса, Юпітера, Ахурамазди, Індри, Тота, Ра, Іегови, Саваофа – із сміливим запитанням: доки буде тривати насилля?

Ця значна й суттєва частина поеми відсутня в українському й російському перекладах радянського періоду. Владі, збудованій на силі, такі нагадування та паралелі були зайві. Це підтверджують нарікання, які часом лунали на адресу Г.Мілева, що деякі “його символи, взяті з античної міфології та літератури, недоречні” [3, 224].

Повертаючись до ролі пейзажу в поемі, варто згадати образ скривавленої ріки Маріци, яка відносить тіла розстріляних патріотів. Так поет підсилює картину охопленої трагічними подіями країни. Д.Марков вважає, що наведені тут “початкові слова національного гімну “Шуми Марица...” звучать як сумне урочисте уславлення подвигів десяти безіменних патріотів” [5, 265]. У поемі гімн виконує військовий оркестр, і він лунає над обезлюдненими вулицями. Скорше, на нашу думку, він звучить іронією з приводу ганебної перемоги (точніше – погрому) над своїм народом. Цей епізод перегукується з оповіданням І.Вазова “Травіата”, де розповідається, як під музику “божественної опери” в поліцейській дільниці катували людину.

Поема завершується апофеозом повстанню, революції. Її кінець оптимістичний, життєстверджуючий:

Вересень травнем стане!
Життя людини – це ж ясно уявляєм! –
підніметься у височинь прозору –
все вгору! вгору!
І там, де люди,
земля буде раєм,
буде!

(Переклад П.Тичини).

1. *Бакалов Г.* Литературни статии и изследвания. – София: Български писател, 1973. – 442 с.
2. *Богданов И.* Кратка история на българската литература. 4. II – София: Народна просвета, 1970. – 694 с.
3. *Бурин И.* Поемата на Гео Милев // Септември. - 1971. - №5. - С. 222-231.
4. *Зарев П.* Панорама на българската литература. - Т. 3. – София: Наука и изкуство, 1978. – 685 с.
5. *Марков Д.Ф.* Болгарская поэзия первой четверти XX в. – М.: АН СССР, 1959. – 288 с.

Summary

The article is dedicated to the analysis of the artistic originality in the poem "September" by G. Milev. His rich experience is reflected in this poem, because he comes to realism through symbolism and expressionism. Some elements of tradition of world and national literature and art are represented in this poem.

Стаття надійшла до редколегії 25.11.2003

© В.А.ЛАВРЕНОВ, 2003